

Oponentský posudek na disertační práci

Kritický racionalismus Hanse Alberta

kterou předložila

Mgr. Jitka Paitlová

Záměrem práce je „představit filosoficko-vědní koncepci ... Hanse Alberta“ (s. 8). Děje se to v šesti kapitolách, věnovaných (1) jeho životu a dílu (s. 11-29), (2) základní charakteristice jeho pozice (s. 30-53), (3) jeho teorii poznání (s. 54-71) a (4) vědy (s. 72-84), (5) jeho koncepci kritického racionalismu jakožto způsobu života (s. 85-98), a (6) vztahu Albert-Popper (s. 99-121). V hlavních rysech je tento záměr celkem úspěšně naplněn.

K přednostem práce patří na prvním místě, že autorka seriózně prostudovala podstatnou část Albertova rozsáhlého díla a stala se tak (vedle prof. Fundy) jeho nejpřednější znalkyní v českém jazykovém prostředí. Vedle šestnácti Albertových monografií (a sedmi článků) pracuje i s desítkami děl dalších autorů (příčemž velká většina zpracovávaných textů je v němčině). Zprávu o výsledcích tohoto studia podává jazykově kultivovaně a většinou se jí daří vytáhnout pro čtenáře ústřední témata či formulace a stručně je vyložit.

Za hlavní nedostatek práce považuji to, že se obsahový výklad často opakuje a že se vyhýbá hlubšímu či detailnějšímu zpracování vybrané problematiky. Věřím, že to je následkem koncepce práce, kterou snad mohu označit jako encyklopedicko-popularizační: autorce patrně šlo o to, co nejpřístupněji uvést Alberta do české filosofické diskuse v širokém záběru na všechna Albertova ústřední témata (zatímco dosavadní práce prof. Fundy se zaměřovaly především na Alberta jako filosofa náboženství, což přece jen není jeho hlavní obor). K opakování pak možná vede ne dost šťastně zvolené členění práce: výsledkem každopádně je, že čtenář se s výkladem snad všech hlavních Albertových myšlenek setkává v textu dva- až čtyřikrát, přičemž na první pohled není vůbec jasné, který z výkladů je ten hlavní a který jen předběžný nebo zpětně se na hlavní výklad odvolávající (k této nepříjemné nejistotě přispívá značně i to, že autorka neodkazuje do vlastního textu, takže čtenář nemůže nijak snadno jednotlivé výklady porovnat).

Protože bych považoval za vhodné, aby práce po dopracování vyšla tiskem, budu v následujícím výčtu dílčích nedostatků o něco důkladnější a přímější, než bych jinak u disertace považoval za potřebné. Body budu číslovat a k některým bych rád u obhajoby slyšel vyjádření (zejména 11, 13, 18, 22, 23). Začnu formálními záležitostmi a postupně přejdu k obsahovým.

(1) Autorka pracuje s německými překlady původně anglických textů. V případě Bartleyho *Retreat to Commitment* (něm. *Flucht ins Engagement*) to může mít své oprávnění (jelikož Bartley pro německý překlad text vylepšil), ale v každém případě je u práce s překladem nutné čtenáře na to upozornit, a myslím i uvést překladatele. A zejména u Popperových klasických spisů *Conjectures and Refutations* a *Objective Knowledge* bych pro vydání považoval za nezbytné odkazovat do originálů, které jsou dobře dostupné, zatímco německé překlady Poppera by český čtenář musel obtížně shánět.

(2) Čtenáři je záhadou, kam odkazují pozn. 290-293 (obsahují totiž „ibid.“, ale jednoznačný odkaz do nějakého Alberta textu jim nijak blízko nepřechází).

(3) V bibliografii chybí položka odpovídající citátu z Descarta na s. 56.

(4) V bibliografii u prací jednoho autora je lepší řadit chronologicky než abecedně.

(5) Všude, kde je naznačen odkaz do vlastního textu („viz níže“; „jak již bylo řečeno“ apod.), je třeba doplnit skutečné stránky, na něž je odkazováno. U opakujících se výkladů (pokud nebudou eliminovány) je třeba všude doplnit křížné odkazy.

(6) Je třeba opravit překlepy na s. 12, 23, 47, 75, 110 a 113, překlepy/jazykové chyby na s. 27, 59, 60, 66 a 74 a interpunkci na s. 9, 39, 72, 79 a 110 (přesněji vyznačeno v mém papírovém exempláři práce).

(7) Ve věci lexikální volby má autor v zásadě svobodu a volí si vlastní styl a dikci: přesto bych doporučoval omezit nebo vymýtit germanismy typu „ten samý“ (lépe „tentýž“) na s. 64, 83, 106 a zvážit užití slov typu „generelně“ (s. 26), „invollovat“ (s. 30 aj.), „justifikace“ (s. 107) a v daném kontextu i „signifikantní“ (s. 31, 43). Také bych doporučil držet se základního významu u slov jako „příliš“ a „nadmíru“ a neužívat je ve významu 'hodně' či 'dost'.

(8) V terminologické oblasti se mi zdá lepší „důsledný“ falibilismus než „konsekventní“ (*konsekvencialismus* je dnes jeden z významných filosofických směrů a je vhodné vyhnout se tu formulaci, která by mohla vypadat jako odkaz na něj). Není jasné, oč je lepší „chybovatelnost“ (s. 67) než běžnější „omylnost“. Slovo „nehodnotný“ již má v češtině význam, a to odlišný od toho, ve kterém jej chce užívat autorka (totiž 'nesoucí zápornou hodnotu', s. 73).

(9) Užívání vžitých českých podob cizojazyčných zeměpisných názvů je věc míry: některé mohou dnes působit zastarale (Tubinky apod.), ale důsledně je eliminovat by vedlo ke kuriózním následkům (londonská univerzita, lwowsko-warszawska škola apod.). Takže bych doporučoval Mohuč místo Mainz (ale rozhodně ne „Meinz“, s. 18).

(10) V biografické kapitole 1 lze mnohé vypustit: za nadbytečné považuji zejména informace o počtech („tyrolský orel ve zlatém provedení“ s. 22 aj.), zahraničních cestách („četná pozvání na kongresy italských univerzit“, s. 23 aj.), zálibách („pozitivní postoj k Fridrichu Velikému“, s. 27 aj.).

(11) Citáty v posledním odstavci s. 40 jsou nesrozumitelné: je-li chyba v překladu, je třeba ji opravit, a je-li to stejně nejasné v originále, pak je zbytečné tato místa citovat a bylo by lepší to vysvětlit vlastními slovy (nebo případně ta místa citovat jako podklad k jejich kritice). Totéž platí pro citáty u pozn. 164 a 168 na s. 62.

(12) Zavádějící je popis prášilovského trilematu jako situace, „jejíž řešení má tři neakceptovatelné alternativy“ (s. 34 a 110, obdobně s. 87; rovněž zavádějící, ale odlišná je formulace na s. 60). Je-li B alternativou A, pak máme na vybranou mezi A a B: tudíž autorčin popis vykresluje situaci, v níž máme na vybranou mezi *řešením a třemi neakceptovatelnými alternativami* (což ale není situace prášilovského trilematu).

(13) Průběžně by bylo žádoucí vyjasnit, zda Albert odmítá jen (i) *poslední* či *definitivní zdůvodnění* (*Letztbegründung*), nebo (ii) i všechno či některé zdůvodňování falibilistické. Pokud platí (ii), bylo by na místě ukázat, (a) co ho k tomu vede a (b) jaký je rozdíl mezi jeho vlastní „argumentací“ a falibilistickým zdůvodňováním (není-li v popperovské teorii poznání protipříklad *důvodem* k odmítnutí testované teorie, čím tedy je?).

(14) „Urteil“ je česky *soud*, nikoli „úsudek“ (text u pozn. 145 na s. 57).

(15) „... jeweils bevorzugte“ je matoucí překládat jako „vždy upřednostněným“ (s. 57); jde spíše o „ten či onen“ způsob odůvodnění (staří by řekli „... tím kterým upřednostňovaným“).

(16) Prášilovské trilema „vstoupilo do učebnic moderní teorie poznání“ (s. 59) pravděpodobně jen v německé jazykové oblasti.

(17) Baron Münchhausen nebyl „proslulý a stejně tak prohaný“ (s. 60): byl proslulý právě svou báchorečnou lhavostí (nejde tedy o dvě nezávislé vlastnosti, což ale je jediný možný smysl české vazby „*a* a stejně tak *b*“). Trilema je lépe označovat jako münchhausenovské (když už neužíváme vžitě české podoby Prášil, prášilovské) než jako Münchhausenovo (Münchhausen nebyl jeho objevitelem, ba nebyl si toho trilematu nikterak vědom: je tak nazváno jen retrospektivně na jeho – ironizující – počest).

(18) Formulace *logického kruhu* na s. 60 a 110 je nepřijatelná: co znamená „vztahujeme se na výroky...“ (proč bychom se nevztahovali?), co znamená „nerozhodnutelný“ (že nemůžeme rozhodnout, zda správný nebo nesprávný)? Podobně není správné říci, že „je neproveditelné“ jít „při hledání jistých základů stále nazpět“ (s. 110).

(19) Je otázka, zda v kontextu Albertova falibilismu můžeme říkat, že dosud akceptovaná tvrzení „se díky kritice mohou ukázat jako neudržitelná“ (s. 62): snad spíše jen *momentálně* či *bez dalšího* neudržitelná.

(20) V citátu z Poppera u pozn. 174 (s. 65) nejde o to, že epistemologická tvrzení a pojmy mají být přezkušovány empirickými vědami (jak vyznívá autorčin překlad), nýbrž empirické vědy a jejich metody mají být testovacím materiálem („empirickou bází“), na němž mají být epistemologická tvrzení a pojmy testovány.

(21) Pro čtenáře může být matoucí (i když to snad není, striktně vzato, špatně), když jádro Popperovy metody falsifikace je dvakrát (s. 102 a 105) líčeno jako usuzování z *pravdivosti* singulárního tvrzení na nepravdivost univerzálních, a jednou (s. 103) jako usuzování z *nepravdivosti* singulárního tvrzení na nepravdivost univerzálních.

(22) Je hodno zvážení, zda lze v akademickém prostředí pracovat s šíleným českým překladem nadepsaným *Věčné hledání*. Ale každopádně z kapitoly 10 originálu je zřejmé, že rozlišení mezi dogmatickou a kritickou fází učení nepochází od Poppera a že je Popper odmítá: věta citovaná na s. 104 je tou trochou pravdy, která by se té mylné nauce dala připustit. Následkem toho se mi spekulace z posledního odstavce s. 104 (že tendence očekávat v běhu světa pravidelnosti je induktivní povahy – jak by mohla být? to přece ukázal už Hume) jeví jako nepodložené (nebo každopádně nedostatečně podložené v posuzovaném textu).

(23) Vůbec je pro porovnávání Albert-Popper nešťastné opírat se tak mnoho o Popperovo mladické a ještě hodně zmatené dílo *Logika vědeckého zkoumání*. Mnohé v kapitole 6 by zasloužilo důkladnější zpracování. Několik dílčích poznámek: (i) eliminuje opravdu Popper rozhodnutí z teorie poznání? (s. 108) Pochybují: musí je tam mít ze stejných důvodů jako Albert, a to těch, že bez posledního zdůvodnění nelze pro volbu mezi dosud nevyvrácenými teoriemi mít žádné mechanicky použitelné kritérium (a musíme tudíž rozhodnout sami). Důvody, vedoucí Alberta k postřehu, že „za každým poznáním stojí rozhodnutí“, jsou tedy čistě popperovské (autorka to ostatně na s. 111 dole připouští, ale pak na to zapomene). (ii) opravdu se Popperovo „zákazové“ pojetí smyslu vědeckého poznatku dá vykládat tak, že vylučuje doporučení? (s. 114) Jistě ne, což se dá velice bohatě doložit. Tedy i zde Albert jen opakuje Popperovu pozici. (iii) opravdu Albert neprovádí demarkaci, když rozlišuje mezi dogmatismem a kriticismem? (s. 114) (iv) opravdu Popper neformuluje kritický racionalismus jako návrh způsobu života? (má např. jednu knihu nadepsanou *Život je řešení problémů*) (v) opravdu může každý „sám rozhodnout, zda a jakým smyslem svůj život naplní“? (s. 115) Lišilo by se to nějak od existencialismu?

(24) Celý oddíl 5.2. doporučuji vypustit: je to nejslabší část práce, metodicky neukotvený soubor impresí bez vypovídací hodnoty.

Práci nicméně celkově hodnotím kladně a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 11. 1. 2016

doc. RNDr. Josef Mural, CSc.